

PAU MARIA TURULL FOURNOLS

I LA SOCIETAT DE NACIONS

POMPEU CASANOVAS

1. Introducció

M'agradaria parlar de filosofia, pensament juridicosocial i dandisme a Catalunya. Ho faré a partir d'un autor totalment oblidat i avui desconegut: Pau Maria Turull i Fournols. Com veurem, des del punt de vista estrictament filosòfic i literari, l'oblit està perfectament justificat. Tanmateix, durant els primers anys vint, Pau Maria Turull fou, si no el valedor més important, sí el primer i més entusiasta propagandista de la Societat de Nacions a Espanya. I, encara que només sigui per aquest fet, penso que el seu esforç i la seva obra mereixen certa atenció.

El meu intent no és el d'efectuar cap recuperació primordial: no es tracta de recuperar l'irrecuperable, perquè els escrits són realment molt febles. En canvi, sí que es tracta de comprendre un dels caràcters intel·lectuals que oferia el país entre 1900 i 1936: el dandisme filosòfic i el seu caràcter ambivalent d'eclosió i de tancament alhora. Un tipus de pensament que obre camí mentre ell es tanca i desapareix, com la petxina que camina propulsant-se cap endarrere mentre aixeca la sorra del seu voltant.

Probablement, una biografia ben feta podria dir-nos molt del comportament de les elits industrials i de les contradiccions, paradoxes i confusions del període d'entreguerres. Però he de dir de seguida que això no serà així avui. Aquest paper és només una primera aproximació al tema.

2. Qui era Pau Maria Turull? Dandisme i política

Pau Maria Turull i Fournols nasqué el 14 de juliol del 1878 i morí tancat en un sanatori i incapacitat l'any 1972. La seva darrera obra publicada és del 1942. Era «de casa bona», però, al capdavant, també digne de pietat: patia des de jove una lleugera malaltia nerviosa que

va manifestar-se al final en forma d'esquizofrènia. Potser els esdeveniments hi van contribuir.

Pau Maria era el segon fill de Joan Turull i Comadran, hereu i fill al seu torn de Pere Turull Sallent, el «rico catalán» dels historiadors, fundador de la Caixa de Sabadell i un dels creadors de la indústria tèxtil del país¹. Els seus germans eren Joan, Lluís, Filomena, Isabel, Fèlix i Maria Neus. Els esmento perquè, en morir el pare abintestat, foren protagonistes d'un seguit de plets, del 1910 al 1931, que van marcar llur vida i relacions familiars.

Aquesta relació amb la justícia fou determinant per Pau Maria, perquè la fixació pel dret, els principis i els valors morals, serà l'eix de la seva obra com a escriptor. És un exemple, doncs, del que podríem anomenar «escriptor de dret», recentment apuntat també per Juan-José Gil Cremades. Un escriptor, no jurista, que escriu sobre temes jurídics sense tècnica de cap mena i mesclant política, moral i dret. És a dir, algú que expressa, més que no pas usa, conceptes jurídics, utilitzant-los per construir un pensament diferent. Penso que això és la bava intel·lectual del que Stefan Zweig anomenava, en les seves memòries, el «món de la seguretat»²: un món autoritari centrat en les garanties jurídiques d'un poder que, paradoxalment, s'estava fent miques en el període d'entreguerres, just quan el dret públic es constituïa en teoria general del dret.

Pel que fa a Pau Maria, el tret de mesclar vida personal i conceptual és molt acusat, perquè una de les característiques del dandi és la necessitat de construir-se una identitat acceptable als seus propis ulls, digna de la seva posició i categoria social o intel·lectual. Així, l'homogeneïtat interior depèn de la contínua diferenciació exterior, i d'ella s'alimenta. És un camí que duu també a diferents ports. Tant a l'obertura com a la intolerància moral cap a si mateix i cap als altres. Una altra paradoxa és la necessitat de construir-se ficcions doloroses que, no obstant això, produeixen efectes de llibertat inesperats i il·luminadors.

En el seu cas, l'actitud egòtica arribava al paroxisme. Així anotava en el diaris fins la més lleugera variació del seu cos, dibuixant una mena de mapa de relacions físiques on feia balanç minucios —en el sentit més numèric— de les seves relacions íntimes.³

1. Vegeu sobre els Turull de la segona meitat del s. XIX i principis del XX, el cap. 5 «Los Turull» de la monografia de Gabrielle RANZATO *La aventura de una ciudad industrial. Sabadell entre el Antiguo Régimen y la Modernidad*, Barcelona: Península, 1987, pp. 149-180. Alguns membres de la família Turull han entrat amb nom propi en la història de la cultura catalana de la segona meitat del segle XX. Per exemple, el violinista Xavier Turull i el sociòleg de la cultura Antoni Turull, ambdós ja desapareguts.

2. Stefan ZWEIF, *El món d'ahir. Memòries d'un europeu*. (1944) (trad. de Joan Fontcuberta), Barcelona: Quaderns Crema, 2001.

3. Notes biogràfiques, 1907, Llibre 2n, llibreta 2a. *Diaris personals 1897-1907 s/p* (manuscrit).

Quan té trenta anys, Turull viu entre la torre familiar de Sabadell, un pis a Barcelona i les freqüents temporades a París. Els seus diaris ens mostren el recorregut normal d'un home jove amb diners, que busca «una noia de la seva condició» per casar-se, fascinat per l'aristocràcia, contínuament temptat per les artistes franceses de les quals obté favors i en guarda còpia –Poline, Lanteline des Épinettes, Regina...– i orgullós dels joves de classe superior que l'accepten com a amic: Susanne de Vigny, Paul de la Fressage. A Barcelona, va de la *Maison Dorée* al Liceu, del Liceu al *Círcol* Equèstre, del *Círcol* a la *Maison Dorée*. Es diverteix, es baralla i es reconcilia amb els companys de sopars i de teatre. Els seus diaris són plens de foteses.

Quan té quaranta anys, ha desenvolupat un donjoanisme molt marcat i en guarda una gelosa memòria al detall (tal com testimonien els nombrosos bitllets i cartes del seu arxiu personal). Tanmateix, té una forta vocació literària i poètica, i llegeix tant com pot⁴.

Com l'afecta la Primera Gran Guerra? I d'on li ve la vocació de propagandista de la Societat de Nacions?

Es fa difícil de dir, perquè hi ha també en els diaris una insensibilitat acusada cap al context, els esdeveniments històrics o el patiment dels altres. Ens assabentem, per exemple, de la violència al carrer al 1907, de la següent manera:

«Bomba que sento esclatar al ser a la Plassa Catalunya. En el tranvia hi va la mateixa francesa de l'altre dia amb en Vallés. No m'acaba d'agradar pero m'interessa porque es simpática. No m'atreveixo a baixar darrera d'ella per haveri devant meu la Sra. Escayola.»⁵

A l'estiu del 1916, ell és a París. La ciutat és en plena guerra, assistint mal que bé a la corrua de ferits que arriben de la «via sagrada», de l'escorxador inenarrable que fou Verdun. Pau Maria anota:

«Penso de nou en viure gayrebé tot l'any a Paris, malgrat els inconvenients, visc mes distret y mes alegra d'esprit y mes fort de voluntat.

Me plau Paris ara tranquil, sense la plaga d'estrangers, de parvenus i amb tan pocas *grues*. És el veritable Paris ara mes virtuos, admirables les ambulancias y las virtuts que demostren homes i dones. És verament un poble encara capable de grandiositat.»⁶

Aquesta és gairebé l'única referència que fa sobre la guerra als diaris. Per tant, no podem dir que en quedi molt afectat. Però el fet és

4. «Amb en Maseras parlem de lletres y de catalanisme y filosofia. Amb en Marshall de Música y amb el pintor Anglada y altres de pintura», 9 de febrer del 1916, *Diaris personals* 1914-1916 s/p (manuscrit).

5. Notes biogràfiques, 1907, Llibre 2n, llibreta 2a. *Diaris personals* 1897-1907 s/p (manuscrit).

6. 25 juliol 1916. *Diaris* 1916-1917, s/p.

que ell és pràcticament bilingüe en francès i català i comença molt aviat a escriure a favor de la pau i de la causa dels aliats. Així arribarà a conèixer els qui treballen políticament per la Societat de les Nacions i a posar-se en primer rang.

Étincelles, el seu llibre de poemes en francès de 1923, publicat a Niça i distribuït a París, duu un prefaci dedicat d'una de les escriptores més interessants de la literatura romanesa, la princesa Hélène Vacaresco (1864-1947), exiliada perenne, poetessa i l'única dona del seu país amb el càrrec polític de delegada a la Societat de Nacions.⁷

Sobre la guerra i d'aquest llibre, només ens interessa retenir-ne ara el següent poema [subratllat meu, al final]:

Poème du Bon Soldat

Tes amis, tes enfants, et ta femme amoureuse
Te verront un beau jour t'éloigner du foyer.
Soumis et résigné, tout prêt au sacrifice
Tel l'ascète croyant, tel le martyr chrétien.

Tu t'en iras lutter dans les tranchées obscures
Et, dans la nuit troublante, sous l'oeil clair des étoiles,
Tes songes et tes rêves iront vers les absents,
Et seul, devant la mort tu deviendras plus grand!...

Là-bas, dans la cité, resta l'oubli, peut-être,
Sur le champ de bataille, la vertu doit fleurir.

*Conscient de ton devoir, tu voudras t'immoler
Pour le grand idéal de solidarité
Qui doit amener les hommes vers une religion
Fait de loyauté, d'amour et de beauté.*⁸

[*Étincelles*, 1923, p. 52]

7. Vegeu, sobre el paper intel·lectual i polític de les princeses Marthe Bibesco i Hélène Vacaresco [Elena Vacarescu], i de la reina Maria de Romania, Doina PASCA HARSANYI, «Blue Blood and Ink: Romanian aristocratic women before and after World War I», *Women's History Review* vol. 5, n. 4 (1996): 497-511. H. Vacaresco té ella mateixa una història romàntica, molt coneguda a l'època: es va autoexiliar en ser refusat per raons d'Estat el seu casament amb el príncep hereu, Ferran. A París, H. Vacaresco mantenia una tertúlia literària i força contactes polítics, que foren molt útils per a la causa aliada.

8. La versió catalana del poema fou originalment publicada a la revista fundada per P. M. TURULL, *Messidor*, conjuntament amb la seva versió anglesa, al costat d'un poema de Walt Whitman (*Give me this splendid silent sun*, traducció de Cebrià Montoliu). Cal notar que la versió francesa introdueix «solidaritat» en lloc de «sinceritat». Més tard, Turull inclogué el mateix poema a *Eurítmia*.

«Conscient de ton destí, t'immolaràs fervent / per nova religió, tota sinceritat, / la qual, un jorn, farà que a tota l'ampla terra / per sobre l'egoisme i artificis socials/imperin la raó, l'amor i l'equitat.» [*Messidor*, n. 3, Any I, 1 de febrer 1918, p. 41; *Eurítmia*, 1928, s/p].

Tal vegada la forma més sintètica de situar la vida i obra de P. M. Turull sigui donar-li la paraula i reproduir la nota biogràfica publicada pel *Diccionario Espasa* el 1929:

«**TURULL FOURNOLS (PABLO)**. *Biog.* Publicista y poeta español, hijo de Juan, n. En Barcelona en 1887. Siguió dos cursos en la Facultad de Ciencias y en la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona. Aprendió luego pintura, y llevado por su pasión por los viajes, por la literatura y por las ciencias sociales, se apartó al fin de los negocios, visitando entre tanto varias capitales e importantes centros intelectuales de Europa. Asistió a Congresos internacionales de carácter sociológico y político, colaborando en diversos periódicos. Representó la Asociación de Periodistas y la Casa de las Américas de Barcelona; cursó luego los estudios de derecho. Fue uno de los primeros en España en hacer propaganda a favor de la Sociedad de Naciones. Representó la Asociación para la Sociedad de Naciones en las Asambleas de Asociaciones para la Sociedad de las Naciones en Milán (1920) y en Ginebra (1921), substituyendo a Rafael Altamira, secretario de la Asociación Española. Editó en Barcelona la revista *Messidor* (1918-20), de carácter literario y político-social; fundó en Barcelona el Comité de Estudios Internacionales en 1918, y más tarde la Liga para la Cooperación Intelectual y Económica. Hizo largas estancias en Ginebra, estudiando la organización de la Sociedad de las Naciones, y leyó una Conferencia en el Ateneo Barcelonés, que despertó gran interés, sobre el tema *La tercera conferencia de la organización internacional del trabajo, y los trabajadores intelectuales*. En Madrid y Barcelona, trabajó para crear una Federación del Trabajo Intelectual y una Liga para la Cooperación Intelectual y Económica Iberoamericana. Elena Vacaresco, poetisa rumana y miembro de la Delegación de Rumanía en la Sociedad de las Naciones; Francisco Tresserre; el poeta y novelista Alfonso Maseras; Manuel de Montoliu, en su *Breviari Crític*; el poeta armenio Hrand Nazariantz; Mario Garea, desde Italia; Ricardo Monner y Sans; Camilo Pitollet, de París; Marcelo Prevost, en la *Revue de France*; Enrique Díez Canedo, F. Rivera y Pastor, desde Madrid, y otros, han elogiado sus trabajos. Su labor poética comprende hasta ahora: *Remembrances*, poesías catalanas y francesas (Barcelona, 1916); *Etincelles*, poesías francesas (Niza, 1924), y *Euritmia* (Sabadell, 1928). Tiene, además, algunas poesías castellanas publicadas y otras inéditas. También ha publicado artículos literarios y otros sobre temas de carácter políticosocial y económico en los principales diarios y revistas de Madrid y Barcelona, como igualmente otros de Buenos Aires, París y Bruselas. Con el título *Pro reforma jurídica* publicó también una serie de artículos en La Tribuna, Diario de Barcelona, El Diluvio, etc., abogando por una radical transformación de la administración de justicia en España y mejoramiento de la moral profesional de los abogados. Entre sus obras y folletos de carácter políticosocial figuran: *La Societat de las Nacions* (Barcelona, 1917);

La Société des Nations, en francès; *La Nueva Revolución* (1919), conteniendo en español gran parte de los artículos literarios publicados en la revista *Messidor*; *Mirando al porvenir* (1920); *Vers l'avenir* (Ginebra, 1920), traducción del anterior (el profesor Richard Korn, de Viena, comentó este libro entre sus discípulos); *Civilitat i Internacionalisme*, conferencia; *Por la unión de los espiritualistas*; *Algunas verdades sobre la Sociedad de Naciones* (Barcelona); *Formas de cooperación intelectual y económica*, conteniendo una conferencia leída en la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación de Madrid, bajo los auspicios para la Sociedad de las Naciones (1925); *Coopération Economique* (París, 1926); *Cooperación Iberoamericana* (Barcelona, 1926), etc.»⁹

He dit «donar-li la paraula» perquè no tinc cap mena de dubte sobre l'autor d'aquest retrat: és el seu estil inconfusible. La descripció dels fets és certa, però fins on he pogut escatir, no tot és totalment veritat. Per exemple, Pau Maria Turull no era encara advocat aquell any. L'1 d'abril de 1922, als quaranta-tres anys, es fa expedir el títol de batxillerat (de 1893) per obtenir la targeta d'identitat escolar a la Facultat de Dret. Però només es matricula de primer –Dret Natural, Economia Política, Dret Romà, Dret Polític i Història del Dret– el curs 1927/28 i no consta que n'hagi aprovat cap. S'examina l'any 1931, finalment, a la Universitat d'Oviedo.

Em sembla que aquest tràfec ha de lligar-se amb el plet familiar –omnipresent fins a l'obsessió en els seus escrits– i amb la pèrdua l'any 1927 de la seva finca, el Molí de les Tres Creus, treta a subhasta pública. S'ha de tenir en compte que tots els seus llibres i viatges, incloent-hi les despeses d'edició de la revista *Messidor* i –malgrat les seves reiterades peticions– les despeses de representació de la Societat de Nacions, anaven a càrrec de la seva fortuna personal¹⁰. Foren també infructuosos els seus intents d'obtenir una acreditació oficial per a l'assistència a les Assemblees de les Associacions després de la reunió de Ginebra de 1921¹¹. Pel que es desprèn de la documentació

9. *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*. Vol. LXV, Bilbao, Madrid, Barcelona, 1929, pp. 555-556.

10. Carta d'Olivier Bratt, secretari de la Societat de Nacions a Londres, de 6 de juny del 1921: «My Committee very much regret their inability to extend financial assistance, as this Union is faced with great difficulties in obtaining the funds necessary to carry out its widespread activities, but we shall always be glad to cooperate with you in any other way possible in propagating the idea of the League in your country». Igual resposta obté de la *Union de l'Association pour la Société des Nations* i de la pròpia *Asociación Española para la Sociedad de Naciones*, amb la qual, com veurem, mantindrà relacions problemàtiques els anys 1920 i 1921.

11. Les cartes que adreça a M. Gustave Ador (president del Consell General de la Unió de les Associacions) de 7 de juny del 1921, i a M. H. Joley de 14 de juliol, mostren els problemes que va tenir per fer-se acceptar com a membre de l'Associació Espanyola a la Conferència de Ginebra, de 6-8 juny de 1921. La qüestió es va arreglar per la intervenció expressa de Rafael Altamira, secretari de l'A.E. A la reunió de Praga de 1922 ja no hi va. No rep l'acreditació necessària, encara que rep la inscripció com a «adherent lliure» per part de la Unió Internacional d'Associacions.

conservada –amb col·legues, editors i polítics– la manca de ductilitat del seu caràcter no el devia ajudar gaire. Això darrer havia provocat alguna situació tragicòmica: és detingut per la policia a Ginebra, per exemple, amb el càrrec d'«escàndol públic» per cantar al carrer en tornar a l'hotel (hom endevina que fou detingut, en realitat, per la seva actitud airada en ser interpel·lat).

Deixaré ara momentàniament P. M. Turull per descriure breument la Societat de Nacions, i l'obra d'alguns dels qui hi van participar. Concretament, els mateixos pels qui es feia prologar les obres, com Léon Bourgeois.

3. La Societat de Nacions

La Societat de Nacions va veure la llum immediatament després de la I Guerra Mundial, i va durar de 1919 a 1939. Per ser breus, direm que aquesta organització, que va centrar els esforços diplomàtics de les potències europees, presentava els trets característics d'aquestes mateixes potències: (i) malgrat el nom (*nacions*), estava centrada de fet en la política d'Estat; (ii) era una organització ancorada en el centre dels conflictes europeus, pensada per discutir des d'una perspectiva europea (la URSS no va entrar-hi fins al 1934 i els Estats Units no van entrar-hi mai); (iii) era una organització que –malgrat la vocació manifesta de pacifisme i universalisme– mantenia encara l'estructura colonial de mandats i protectorats a l'Àfrica, Àsia i Austràlia¹².

No obstant això, mantenir l'equilibri i la pau entre les nacions corresponia a una vella aspiració. Fou el president Woodrow Wilson, d'Estats Units, qui va formular després de la guerra els catorze punts que van inspirar la seva formació.

El punt catorzè, concretament, estipulava que «en base a pactes específics ha de constituir-se una associació general de nacions a fi de crear garanties mútues per a la independència política i la integritat territorial de tots els Estats, ja siguin grans o petits.»

El 25 de gener de 1919, en sessió plenària, la Conferència de Pau adopta aquestes proposicions, i el 28 d'abril, adopta per unanimitat el Projecte del Pacte elaborat per una comissió creada amb aquesta finalitat. El 28 de juny, es procedeix a la signatura del Tractat de Pau de Versalles (Alemanya), la primera part del qual (art. 1-26) conté el Pacte de la Societat de Nacions (que figura igualment en els altres pactes). El 10 de setembre és signat el tractat de Saint Germain (Àustria). El 10 de gener de l'any següent, 1920, entra en vigor el Tractat de Versalles i el Pacte de la Societat de Nacions. El 16 de gener hi ha

12. Per a les dades essencials, he utilitzat el *Manual de la Sociedad de las Naciones*, editat per la Secció d'Informació de la pròpia Societat, Ginebra, 1935.

la reunió del primer Consell a París. Un dels primers temes és el de la protecció de les minories. El 16 de juny es crea el comitè internacional de juristes per a la creació del Tribunal Permanent de Justícia Internacional de La Haia (que es reunirà per primer cop el 22 de gener del 1922).

L'1 de novembre del 1920 la seu de la Societat de Nacions es trasllada a Ginebra, i el 15 de novembre, assisteixen quaranta-un Estats a la primera reunió ordinària de l'Assemblea, convocada pel president nord-americà Wilson. De seguida, després de crear el Comitè Econòmic i el Financer, l'1 de desembre el Consell aprova la Comissió Permanent de Mandats. La primera Conferència General de la Societat –sobre comunicacions i trànsit– se celebra a Barcelona, del 10 al 20 de març de 1921.

A l'entorn de la Societat de Nacions es van tramar les relacions internacionals just després de la guerra i, com John M. Keynes va analitzar críticament¹³, hom va intentar diluir els efectes de la guerra i les tensions irresoltes en la semàntica de tractats, pactes i protocols –els instruments jurídics normatius que el dret internacional públic havia empeltat a l'estructura organitzativa de l'Estat-nació, però mantenint els vells privilegis¹⁴.

En efecte, contemplada en si mateixa, en l'època, i no des del punt de vista de precedent de la UE o de l'ONU, el problema de la Societat de Nacions era el seu caràcter fictici, desideratiu, prescriptiu d'ideals jurídics adoptats formalment per uns Estats que van continuar mantenint les condicions reals de pugna econòmica colonial i la tensió interna entre classes socials en lluita. En el melangiós retrat que en fa un jurista català que va participar-hi, Francesc Maspons i Anglasell (1972-1966), s'hi entrelluca aquesta arquitectura:

«La Societat de Nacions, mentre va funcionar, no tingué sala de passos perduts; l'edifici, magnífic, que es va construir sobre el parc ginebrí d'Ariadna, no va quedar llest fins que ja estava liquidada: celebrava les seves sessions en un saló vell i antiquat, tan poc a

13. Cf. J. M. KEYNES, *The Economic Consequences of the Peace*, New York: Harcourt Brace Janovich, 1920. El llibre sencer es troba reproduït a la següent pàgina web: <http://www.socsi.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3113/keynes/peace.htm>. Keynes criticava la política de les potències guanyadores de «fer una altra Santa Aliança per la perpetuació de la ruïna econòmica dels seus enemics» (p. 90).

14. El Pacte mateix contenia aquest preàmbul: «Les Altes Parts Contractants, / Considerant que per fomentar la cooperació entre les nacions i per garantir-los la pau i la seguretat importa: / Acceptar certs compromisos de no recórrer a la guerra; / Mantenir a la llum del dia relacions internacionals, fundades sobre la justícia i l'honor; / Observar rigorosament les prescripcions del dret Internacional, reconegudes des d'ara com a regla de conducta efectiva dels Governos; / Fer que regni la justícia i respectar escrupolosament totes les obligacions dels tractats en les relacions mútues dels pobles organitzats; / Adopten el següent Pacte, que institueix la Societat de les Nacions: [art.1. etc.]»

propòsit, que per darrera estava unit a un Hotel, i fins una de les seves portes s'obria al seu batibull.
La seva sala de passos perduts eren els carrers centrals de la mateixa ciutat de Ginebra.»¹⁵

L'ideòleg de la delegació francesa del Pacte era Léon Bourgeois (1851-1925), jurista i polític, ex primer ministre de la III República (1895-1896), a qui fou atorgat el Premi Nobel de l'any 1920 justament per la seva activitat en les conferències de Pau.

Però Bourgeois és també qui havia insistit més en la política de desarmament mentre mantenia aferrissadament les clàusules de compliment del pacte per part d'Alemanya i d'Àustria *per la força militar*. Aspecte aquest que merescué fins i tot el retret de l'electorat en la derrota de Poincaré el 1923, després de l'ocupació de les conques del Ruhr. La seva doctrina és el *solidarisme jurídic*. Què és el *solidarisme*?

Es tractava d'una doctrina nacionalista liberal radical que, no obstant això, propugnava l'intervencionisme estatal en nom dels ideals de la pau i de l'ideal d'educació i perfeccionisme espiritual i moral. El dret –i, concretament, el dret basat en els principis del Codi civil francès– havia de ser el garant de la pau i de la convivència, per mitjà d'una educació vigilant, assumida pels ciutadans.

És molt clar, per exemple, com planteja el problema de la pau al seu llibret *Le traité de paix de Versailles* (1919):

«[La Commission] ne s'est posé que deux questions: ce traité assure-t-il les droits de la France et assure-t-il la paix du monde? En d'autres termes, établit-il, non une paix semblable à toutes celles du passé, c'est à dire, une paix incertaine et sans durée, ou bien, au contraire, la paix, la paix véritable, définitive, garantissant l'honneur et la sécurité, de la Patrie et fondant le régime de droit dans l'humanité?» [Introduction à l'étude du traité].

«El concepte de patriotisme –es llegeix en el seu discurs d'acceptació del Premi Nobel– no és incompatible amb el d'humanitat; ben al contrari, deixeu-me emfasitzar que el qui millor serveix al pacifisme és qui serveix millor al patriotisme. La nació no pot ser una altra cosa que la unitat vital bàsica de tota lliga internacional. Així com la formació de la família és bàsica per a la formació de l'Estat, així els Estats mateixos són la sola unitat que pot formar la constitució bàsica d'una organització internacional viable.»¹⁶

La doctrina és clara: l'organització de la Societat de Nacions ha de basar-se no solament en la sobirania de cada nació, sinó en la igualtat

15. Francesc MASPONS I ANGLASELL, *Viatge a l'entorn de la Societat de Nacions*, Barcelona: Josep M. Bosch, Ed., 1955, p. 43.

16 L. BOURGEOIS, *Communication to the Nobel Committee*, Desembre, 1922, a: <http://www.nobel.se/peace/laureates/1920/bourgeois-lecture.html>, p.8 (visita: 20/08/02).

de drets entre elles, vehiculada pels Estats i només per ells, perquè només ells poden assegurar la llei i l'ordre. La «regla fonamental» és la següent: «així és el dret, lluny dels biaixos individuals o nacionals i immune a les fluctuacions de l'opinió pública, el que ha de constituir l'instrument, el registrador sense prejudicis de les demandes i contra-demandes» (*Ibid.*).

Es tracta, com es veu, d'una idealització i projecció del dret positiu nacional a l'internacional, naturalitzant l'Estat com a subjecte de dret. Al meu entendre, aquesta és la plasmació politicojurídica d'una doctrina eclèctica i sincrètica en tots els terrenys, que intenta unir el mètode científic amb la idea moral i els interessos de la classe patronal amb els de l'obraera a partir d'un ús esbiaixat dels principis catòlics (sempre a punt quan són necessaris). El deure, la moral, l'ideal per damunt de tot —fins i tot si cal sacrificar-hi heroicament la vida— en són els corol·laris. Com ha analitzat Martti Koskenniemi, el solidarisme «es caracteritzava menys per un pla concret que per una aversió general a l'absolutisme dels drets individuals i una preferència emocional per la responsabilitat social»¹⁷.

Malgrat tot, entre 1918 i 1921, s'havia de comptar amb Bourgeois: hi havia una pell massa prima sobre la ferida. La diplomàcia anglosaxona va refrenar els interessos francesos i les conseqüències més extremes de la doctrina (d'una aplicació immediata contra els «culpables» de la guerra) foren abandonats sense entrar en els assumptes interns.

Però on m'agradaria parar esment ara, no és en l'intent britànic i nord-americà d'ajustar els principis de la Societat a una política internacional de caire més realista, sinó en el que va passar en la composició i actuació primera de la Societat. Perquè el clima social d'on va sorgir no és fàcil de descriure.

A principis del mes de desembre del 1919, just després de la signatura dels Tractats de Versalles (que contenia els articles de constitució de la Societat) i Saint-Germain pel juny i setembre del 1919, i la seva entrada en vigor pel gener i juny del 1920, hi ha el Congrés de Brussel·les de les Associacions per la Societat de Nacions.

Val la pena recollir en annex, al final d'aquest article, el relat íntegre que Rafael Altamira en va fer a finals d'aquell mateix mes de desembre de 1919 als membres de la *Academia de Jurisprudencia y Legislación* de Madrid.

17. Martti KOSKENNIEMI, *The Gentle Civilizer of Nations. The Rise and Fall of International Law 1870-1960*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 289. Koskenniemi subratlla que, pel solidarisme, els homes no han nascut lliures i iguals, sinó que són deutors de la societat que els empara (la «pàtria»). Així, la doctrina del contracte social se substitueix per l'element iusnaturalista desenvolupat pels civilistes sota el nom de «quasi-contracte»: el consentiment racional i l'obediència al dret positiu com el fonament de les obligacions basades en la llei. *Ibid.* pp. 288-297.

Rafael Altamira quedà tan impressionat pel clima de desconfiança cap als governs —i especialment cap als executius— de les Associacions per a la Societat de Nacions, com pel fet que fossin els mateixos polítics professionals d'abans de la guerra —i concretament Léon Bourgeois— els qui hi fossin presents i les presidissin.

«¿Qué es lo que ha pasado en el mundo —es pregunta— en la relación entre el Estado oficial y las masas nacionales, para que se produzca ese estado de desconfianza y se crea necesario agitar la opinión pública con objeto de conseguir un ambiente intelectual y moral que ejerza presión el día de mañana, cuando llegue el instante de la realización de los proyectos, sobre la disposición en que se supone a los elementos oficiales o que se teme de ellos?»

Altamira ho descriu plàsticament com «el efecto de una especie de atmósfera de infección que queda en los lugares mismos donde la acción se realiza, y que pesa sobre el espíritu de las gentes independientemente de su voluntad, por muy advertidas que vayan»¹⁸.

4. Aportacions de Pau Maria Turull

Catalunya es va veure econòmicament afectada per la guerra de dues maneres distintes: (i) per l'increment del cost de les subsistències —que va fer que els salaris reals baixessin quasi un 20 %, i produïssin una conflictivitat social generalitzada—; (ii) i per l'increment de la demanda exterior (tèxtil). Això va originar un cicle complet d'expansió i depressió, a causa del retorn a la normalitat un cop acabada la guerra.

Però aquest factor —unit als de l'increment constant de la població i la demanda creada per la mateixa Mancomunitat, fins al 1924— va produir una situació favorable per a la inversió estrangera. La inversió va tenir lloc i fou important, sobretot, més que no pas pel volum, per la inversió tecnològica i l'aportació de nou coneixement a les empreses. Això permeté la diversificació econòmica i no dependre exclusivament de la indústria tèxtil. Les carreteres, les comunicacions, la formació laboral dels treballadors i quadres mitjans adquiriren cada cop més importància¹⁹. Vist en perspectiva, aquest és el context econòmic general en què escrivia Pau Maria Turull l'any 1918.

18. Vegeu la reproducció del text sencer i referència completa en Annex.

19. Vegeu per una descripció econòmica del període 1914-1936, Carles SUDRIÀ I TRIAY, «L'economia catalana en els anys d'entreguerres: consolidació industrial i diversificació productiva», pp. 27-126; a Jordi NADAL et al. (Dir.), *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània s. XX. Vol. 4. Una societat plenament industrial*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988.

El dia 1 de gener de 1918 surt al carrer el primer número de la revista *Messidor*. Durarà de 1918 a 1921. Tindrà vint-i-cinc números i alguns col·laboradors de prestigi: Eugeni d'Ors, Rovira i Virgili, Manuel de Montoliu i l'escriptor i amic de P. M. Turull, Alfons Maseras.

Es tracta, com es pot endevinar, d'una revista quasi exclusivament dedicada al servei de d'ideal de la Societat de Nacions. Cal observar que alguns articles que Pau Maria Turull hi publica són del 1916, escrits en plena guerra, quan el resultat era incert. El darrer número, d'abril del 1921, es consagra íntegrament a les sessions de la Conferència General de Comunicacions i Trànsit de Barcelona.

El que resulta extraordinari d'aquesta publicació, fundada, dirigida i pagada per Turull mateix, no és tant el seu contingut com la seva actitud, increïblement europeïsta i oberta per a l'època.

Els cinc primers números, per exemple, contenen una *Orientació* inicial molt clara que es reclama del federalisme «iberista» de Joan Maragall i «la depuració i la lliure evolució de la personalitat catalana». Al primer número, aquesta *Orientació* és en català i castellà. Al segon, en català i francès; al tercer, en català i anglès; al quart, en català i italià; al cinquè, en català i portuguès. Efectivament, en el frontispici de la revista es llegeix: *Messidor admet col·laboració en totes les llengües ibèriques i neolatines i en llengua anglesa*. El número 6, de març del 1918, és un monogràfic sobre la cultura galaicoportuguesa («iberrisme atlàntic»).

Penso que, al 1918, no hi havia a Catalunya una publicació política semblant. Encara no havia arribat la reacció de Primo de Rivera i els tres anys de 1918 a 1920 foren els anys que Jordi Casassas ha qualificat com de «relleu generacional» que dugué a *Acció Catalana* ²⁰. Al meu entendre, l'expulsió d'Eugeni d'Ors de l'estructura de la Mancomunitat representà alguna cosa més que un afer personal. Comença alguna cosa diferent que bullirà ja al dessota de la dictadura oficial i que arribarà fins a la Guerra Civil.

L'any 1919, P. M. Turull publica *La Nueva Revolución*, amb una carta de Léon Bourgeois i una enquesta final sobre la Societat de Nacions, amb respostes, entre d'altres, de Manuel Folguera i Duran, Frederic Rahola, Ramon Turró i Adolfo Bonilla y San Martín. I per part francesa: Léon Bourgeois, Paul Otlet (president a París de la lliga per la Societat) i Joseph Rivière.

«La bestia que llevamos dentro es exigente –preconitzava llòbregament Turró, per exemple– no nos olvidemos que hay razones que la razón desconoce, como dijo Pascal, y éstas han sido, son y serán muy imperiosas para llevar a la guerra hasta a los más acendrados pacifistas cuando la ocasión se presente» (p. 214).

20. Vegeu Jordi CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Barcelona: Pòrtic, 1999.

El llibre és un recull dels articles que havia publicat a *Messidor*. No és un llibre per llegir un sol cop, perquè Turull no és un escriptor fi, que domini la llengua castellana, ni un pensador que pugui controlar el desenvolupament de les seves idees. Turull escriu emocionalment, amb un sentiment de vegades difícil de suportar per al lector contemporani (el qual, no obstant això, incorreria en un error si confongués aquest tipus d'emoció amb la *Stimmung*, el sentiment romàntic)²¹. Breu: una primera lectura fa pensar que el llibre és un poti-poti i el seu autor senzillament un *dilettant* arbitrari. Perquè ho barreja tot: Gustave Le Bon amb Henri Bergson, Tolstoi amb Marx, el socialisme amb el liberalisme i el fabianisme. És capaç de creure que «el socialismo viene por evolución natural» (p. 16), que «el socialismo será espiritualista o no será» (p. 17), i que «no hay que engañarse, masas proletarias existirán siempre; sin mano de obra, habría que renunciar a los adelantos beneficiosos de la civilización» (p. 61). La mescla no té límit: així li convingui citar les *Trade-Unions* i el partit laborista britànic com l'escoltisme de Baden Powell.

Els elements personals i físics també hi són presents. Entre línies es llegeix la seva obsessió pel cos i les seves monomanies quan proposa un règim vegetarià per al «culto de la salud y de la belleza física» (p. 42). En la malvolença contra els advocats i l'advocació per la reforma judicial, traspuen el seus propis problemes amb el plet familiar que l'obsedia²².

Però l'important segueix essent la «puresa» de l'ideal: l'actitud i la idea internacionalista. I, en aquest altar, valen totes les oracions i —com hem vist— també tots els sacrificis:

«Elevemos, pues, ese Ideal internacionalista hasta hacer que encarne el grado máximo de perfección y de Justicia suprema; démosle un carácter ético-espiritual y a la vez social, uniéndolo a los esfuerzos de las sociedades nacionalistas, federalistas, fabianistas y socialistas. Hagamos que penetre en la conciencia de las multitudes!» (p.66).

En això consisteix «la nova revolució». Com podem interpretar-la?

21. Més tard, definia la seva pròpia posició estètica de la següent manera (en tercera persona): «El seu ideal poètic ve encarnat en la interpretació lliure de l'emoció, del sentiment i del pensament filosòfic o social, traduint-los en el ritme musical del vers i en la valoració intensa de les imatges, sense preocupar-se gaire de les consonàncies i de les formes clàssiques de la versificació». *Euritmia* (1928), p. 110.

22. El darrer número de *Messidor* (abril, 1921, IV, p. 1-2) duu una obertura editorial que, al mateix temps que proposa la millora de les vies de comunicació i l'electrificació dels ferrocarrils, es mostra bel ligerant: «CONTRA: / —los abusos del burocratismo y del abogadismo que entorpecen la vida ciudadana y crean favoritismos / —los abogados que prostituyen el ejercicio de su profesión, empleando recursos y argucias de mala ley en detrimento del derecho de los ciudadanos y del triunfo de la verdad / —el relajamiento de los principios de ciudadanía o 'cobardía cívica' que emvilece las costumbres por el miedo de decir la verdad etc, etc. / —otras manifestaciones de la inconciencia o decadencia social, abusos del alcohol, tabaco, alimentación, lujo excesivo, etc., etc.»

5. Una segona lectura

Una segona lectura més atenta ens ofereix nous elements: la insistència en el progrés material de tothom, les observacions sobre el mal estat de les carreteres i camins a Catalunya, els reclams de Pi i Margall, Prat de la Riba i Joaquín Costa, l'adhesió a l'obra de la Mancomunitat, la insistència en l'educació com a única via per a evitar la violència, els detalls de les explotacions agrícoles, i sobretot, la necessitat d'inversió estrangera i la cooperació internacional per assolir canvis tecnològics significatius respecte a l'energia —especialment l'elèctrica— necessària per al desenvolupament d'una societat industrial.

Des d'aquest punt de vista, *La Nueva Revolución* em sembla l'expressió d'un malestar, al mateix temps personal, social i polític, sorgit d'algú que fuig cap endavant. La làmpada que segueix amb «fe» —com ell mateix diu— és la transformació ètica com la base de la transformació social i els ideals encarnats per l'ideari de la Societat de Nacions. Breu: l'ideari de Léon Bourgeois.²³

Però les idees ambigües es posen a prova i esclaten justament en el seu procés d'expansió cap a contextos i actors diversos que necessiten simplificar-les per reproduir-les. Ens tornariem a equivocar, em sembla, si jutgéssim Turull només a partir de la seva simplicitat analítica. Una segona lectura detecta que veia bé els problemes: no es desviava en l'essencial. I també entenia perfectament les solucions proposades per la Societat de Nacions. I, reproduint-les, separava l'os de la carn i deixava les «solucions» exposades al públic descarnades, amb tota la cruesa amb la qual eren pensades en el fons per l'elit econòmica i política nord-americana i europea que les havia produïdes. Aquest és el preu de la sinceritat de Turull: opac als seus propis ulls, ens revela les contradiccions últimes de la Societat mateixa.

Així descrivia, per exemple, la política intercontinental:

- (i) «Los 'territorios' nacionales y coloniales estarán garantidos por la unión de todos los Estados. Al mismo tiempo se instituirá un dominio internacional, formado por los mares y los estrechos, los aires, ciertos ríos y canales. Toda el Africa, colocada entre los dos trópicos, constituiría una Unión africana internacional, cuyas provincias autónomas podrían continuar regidas como colonias por

23. El núm. 16 de *Messidor*, gener-febrer de 1919, està dedicat a Bourgeois, el retrat del qual en presideix la portada. En l'Editorial es llegeix: «Bourgeois ha sido el hombre idealista que procura obtener el máximo de ideal posible dentro de la necesidad de realismo, de positivismo, de egoismo casi, que es necesario a Francia de momento para rehacerse de las duras pruebas a que ha estado sujeta, y sentar así la nueva evolución sobre sólidas bases. Nosotros creemos que de la obra de Wilson, como la de Bourgeois, quedará mucho, pese a los espíritus retardatarios y vulgares. [...] De este nuevo esfuerzo ético de fraternidad, de solidaridad humana, vendrá, con el esfuerzo de todos, la verdadera paz entre los hombres y la Sociedad de Naciones.» (pp. 262-263).

los Estados, conformándose, con todo, y sujetándose a principios comunes el interés indígena y de emigración de los colonizadores de raza blanca.» (p. 10)

I així descrivia la política nord-americana de Wilson:

(ii) «El triunfo del ‘Internacionalismo’ será el del espíritu que palpita ya en el fondo de la política británica principalmente, y no hablemos de la que inspira a la Gloriosa República Americana, eso es, hacer que por la amplitud y generosidad de las leyes y por el sentido internacional de asociación, de cooperación, de intercambio de que estén impregnados las relaciones entre los pueblos poderosos y los protegidos, no sientan estos últimos el peso de la intervención y acepten a los pueblos fuertes como colaboradores beneficiosos.» (p. 53)

Aquest esquematisme també va provocar efectes en els contextos polítics espanyol i català entre 1918 i 1920. Potser el lector recordarà que l'ambient del catalanisme polític era molt tens en aquells anys. Era el moment de les lluites obreres contra el pistolerisme de la patronal, tantes vegades descrites; el moment en què els ideals polítics que havien inspirat la Mancomunitat podrien haver-se concretat en formes d'autogovern més clares si la por als moviments obrers i les lluites internes, pel costat català, i l'oposició aferrissada de liberals i monàrquics, pel costat espanyol, no ho haguessin impedit ²⁴.

La política de Wilson afavoria el principi d'autodeterminació i, per primer cop, la Societat de Nacions reconeixia obertament els drets de les nacionalitats. Resultava lògic aprofitar aquesta conjuntura i plantejar una sortida catalana en la política internacional europea.

Turull ja ho havia fet al 1917 a *La Société des Nations, la Morale Internationaliste et la Catalogne*, en plantejar el paper de Catalunya com a nació en el nou context europeu ²⁵. I a *Messidor*, para molta atenció a

24. Escriu clarament Madariaga sobre l'adveniment de la Dictadura de Primo: «Pero los catalanes que le ayudaron a auparse al poder pisoteando la constitución debieron haberlo pensado mejor; porque las fuerzas reaccionarias y militaristas que constituían el apoyo e instrumento del dictador encarnaban el espíritu más centralista, unitario e intransigente de toda España; y Primo de Rivera no tardó en darse cuenta de la situación. La consecuencia fue la etapa más feroz de persecución de las instituciones y costumbres de Cataluña que el país ha conocido hasta la segunda dictadura.» Salvador de MADARIAGA, *Memorias de un federalista* (1966), Madrid: Espasa Calpe, 1982, p. 252.

25. «La Nation Catalane, un des peuples les plus sains de l'Europe, peuple laborieux au sein de la péninsule ibérique, peuple sobre et modéré qui ne connaît pas le fléau de l'alcoolisme, doit travailler activement à sa propre reconstitution intérieure, afin d'apporter la force de ses ressorts moraux, économiques et historiques à la grande oeuvre de la Société des Nations, à la nouvelle idéologie dont l'aube se lève. En vertu de ses hautes qualités morales, le Destin peut lui ménager une place des plus honorables dans l'histoire de la civilisation.» (p. 18)

l'esborrany de la Carta Magna dels Pobles —els 30 articles de la *Déclaration des Droits des Nations*—, a l'Assemblea de l'Organització Jurídica del 2n Congrés Universitari Català (de la qual reproduïx les bases), i als treballs sobre dret català de la recentment creada Acadèmia de Jurisprudència i Legislació²⁶.

Però la posició dels polítics catalans respecte de la Societat fou més aviat tèbia, tal com Turull no es cansa de fer constar en els seus informes. Les tensions eren massa immediates per mirar més enllà. En ocasió de la ponència de la Comissió Extraparlamentària sobre la Societat de Nacions (presentada per Sánchez de Toca, González Hontoria i Fernández Prida), Turull escriu:

«Ens plauria veure major interès dels pensadors catalans per aquestes qüestions; ens dol en l'ànima el silenci dels polítics catalans en aquesta ocasió única de proclamar els drets de Catalunya.»²⁷

Turull es trobarà pres entre els extrems. A Barcelona, haurà de justificar el seu internacionalisme. A Madrid, el seu catalanisme. I no estaven les coses per matisos, perquè el «separatisme» era un fantasma polític que va sortir a orejar el llençol en aquests anys. I la reacció del mateix Govern Civil que el nodria era violenta, tal com va posar de manifest, per exemple, l'afer de la visita del mariscal Joffre a la ciutat l'1 de maig del 1920²⁸.

No cal pensar, tanmateix, que *Messidor* i les iniciatives de P. M. Turull van resultar indiferents. No fou així. Justament, el que resulta important és que les seves iniciatives van suscitar respostes a la Societat de Nacions. Favorables, en el cas d'Eugení d'Ors i de Joan Estelrich; desfavorables, en el cas de Cambó, Gabriel Alomar i Folguera i Duran. Reprodueixo alguns fragments significatius de la correspondència de P. M. Turull:

26. *Messidor*, n. 3, febrer de 1918, pp. 32-34; n. 7, abril de 1918, pp. 102-105; n. 9, juny de 1918, p. 132.

27. *Messidor*, n. 16, Any II, gener-febrer 1919, p. 274.

28. Joffre fou convidat als Jocs Florals d'aquell any perquè era català del nord. Madariaga escriu laxament que «la visita fou l'ocasió per a l'exhibició violenta de passions catalanistes amb tan poc de tacte que el visitant va haver de marxar abans d'hora», Salvador de MADARIAGA, *Spain. A modern history*. (1946), New York: Frederik A. Praeger, 1961, p. 332. Però els testimonis presencials ens indiquen una altra cosa: «El vetusto palacio de Bellas Artes rebosaba de frenéticos catalanistas, que no se limitaron a vitorear al héroe del Marne, sino que dejaron oír estentóreos vivas a Cataluña libre. El avinagrado gobernador Maestre Laborde no se anduvo con chiquitas y lanzó una furiosa carga de la policía contra los que salían del palacio, entre los cuales se hallaban centenares de señoras y señoritas. Los municipales de gala, con sus cascos emplumados y sus calzones blancos trataron de proteger a los agredidos y se les trató como a ellos. Yo vi en las cercanías del palacio —dentro del cual no hallé acomodo— a uno de tales guardias, con su lujoso uniforme, esposado como un criminal.» José María FRANCÉS, *Memorias de un cero a la izquierda (medio siglo en comprimidos)*, México: Ed. Olimpo, 1962, p. 443.

(i) Sobre la creació d'una Lliga d'Intercanvi Internacional Cultural i Econòmic proposada per Turull, respon M. Folguera i Duran:

«Estim d'una manera tan absorbent a Catalunya que jo no'm sabria acomodar al impersonalisme nacional que caracteritza a la seva "Lliga". Jo sols m'acomodaria de figurar en una "Lliga" de acció internacional que tingués per objecte principal dar a conèixer al mon el problema reivindicador de la nostra terra, sol·licitant l'auxili de tothom per a resoldre'l amb equitat; i no fraternitzant amb els enemics, sinó combatent sa fal·lera absorbent. Quan aquesta "Lliga" es formi, jo hi seré. En la vostra, no.»²⁹

(ii) Resposta de Gabriel Alomar:

«En efecte, a Madrid, veurien amb recel una plasmació catalana en relació a la S. de les N.- Però lo més dolorós és veure qu'els diputats regionalistes, posposant l'ideal als baixos interessos, han exalçat la política de virrei colonial del Governador de Barcelona! Això, amic meu, és definitiu per a la causa.»³⁰

(iii) Resposta de R. Vehils, des de la Secretaria Política de Francesc Cambó, a Madrid:

«Aun cuando considero sumamente plausible e interesante la idea de Vd. de constituir un Comité Internacional en Barcelona, para estar al corriente del movimiento que ahora palpita en el mundo, en el sentido de una más franca solidaridad entre las naciones, me ha de permitir Vd. que le diga que no creo en el éxito de la iniciativa de Vd. en nuestra ciudad, donde casi me atrevo a decir que nadie cree en la eficacia del aludido movimiento.»³¹

La posició de Turull era tant més insostenible pel fet que, al mateix temps, inspirava recels a Madrid. Cal notar que Turull estava en relació amb la Societat de Nacions abans que la Asociación Española para la Sociedad de Naciones fos creada. Després, ja no resultava útil. La correspondència entre Rafael Altamira i Turull, entre octubre de 1920 i juliol de 1921, ve marcada per les protestes d'aquest darrer contra l'acusació de «separatisme» que impedia, segons ell, la seva acreditació oficial com a membre de les delegacions espanyoles.

Escriu Turull a Altamira:

«Si he manifestado en ocasiones mis simpatías por las ideas regionalistas y autonomistas ha sido condicionándolas al perfeccionamiento y a la evolución y amplios puntos de vista, y no a mezquinas preocupaciones locales.»³²

29. Carta de M. Folguera i Duran a P. M. Turull, Barcelona, 31 de gener de 1920.

30. Carta de G. Alomar a P. M. Turull, Palma, 7 de març de 1921.

31. Carta de R. Vehils a P. M. Turull, Madrid, 7 de novembre de 1921.

32. Carta a R. Altamira, Madrid, 9 d'octubre del 1920.

[I encara:]

«Si yo hallara verdadero antagonismo entre mis tendencias ideológicas y las de la Soc. de Nac. lo diría, pero como Vd. sabe yo no busco lucro ni tengo parti-pris, sino que como todo espíritu verdaderamente liberal considero un bien que haya diversas modalidades entre el pensar de los hombres, y que los pueblos como los hombres deben tener diversos matices espirituales que los hagan más interesantes y más aptos para llegar a su mejoramiento, que es el fin esencial que es necesario perseguir en todos los órdenes de la vida social.»³³

[I torna a escriure-li després de la Conferència de Barcelona:]

«De no tener letras de fecha reciente como no las tengo de parte de la Asociación Española tendría que considerarme airado e interpretar que existe alguna influencia ajena y entonces con más motivo tendré interés en ir a Ginebra para ver si puedo descubrir de dónde salió la ridícula invención de mi separatismo.»³⁴

Altamira respon a aquesta darrera carta:

«No creo que deba V. preocuparse más de la cuestión de separatismo, puesto que ese es un asunto ya olvidado en el Ministerio, que es de dónde surgió el supuesto sobre la base de una errónea información de Milán. Si los que tuvieron ese recelo se han declarado por satisfechos, a mi juicio lo mejor que puede hacerse es olvidar ese incidente que carece de toda importancia.»³⁵

Jo no penso tampoc que aquesta fos la qüestió. El caràcter i l'actuació de Turull –sense cap altre bagatge que els seus ideals i la seva ingenuïtat política en qüestions diplomàtiques– no eren les millors credencials per a inspirar confiança. El seu intent de conjugar internacionalisme i nacionalisme no podia defensar-lo ningú. Al capdavall, no podia posar-se en una balança el pes que per ell tenia la posició social i el que atorgava a cap ideari nacional. Entre això i els problemes econòmics, quan la dictadura va venir finalment a tallar de soca-rel tot afany nacionalista, ja feia un any que Turull no intervingués en temes de política internacional.

És precisament aleshores que planteja coses més interessants, escriu millor, i rep menys suport. És notable la perspicàcia amb què tracta, per exemple, el problema avui ben viu de la propietat intel·lectual i el de la innovació tecnològica a la conferència de la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación del 2 d'abril de 1925 «Formas de cooperación intelectual y económica en relación con la sociedad de naciones». Tot i això, després de proposar una

33. Carta a R. Altamira, 16 de maig de 1921.

34. Carta a R. Altamira, Barcelona, 23 de maig de 1921.

35. Carta de R. Altamira a P. M. Turull, Madrid, 26 de maig de 1921.

«confederación del trabajo intelectual en España», no se'n pot estar, d'escriure:

«Cada innovación, cada transformación social es realizada llenando abismos de cadáveres; por encima de ellos pasa después de la catástrofe otra vez la humanidad seminconsciente, hasta que llega otra hecatombe sangrienta. [...] *He aquí una definición de la política: "organización de la cooperación para la utilización económica de los hombres y de las cosas bajo las reglas de la moral."*» (p. 41)

Difícilment trobaríem una definició millor de l'ideari de Bourgeois. No és estrany que, literalment, la història de P. M. Turull des del 1923 al 1936 es pugui també explicar com la d'una gran quantitat de gent important, «de la seva condició» intel·lectual o de classe, intentant com fos treure-se'n de sobre. Com mostraré en una altra ocasió, a partir de 1930 la seva història és patètica.

No és difícil endevinar-lo sota la roba de *Pierrot* en una obra de teatre reescrita diverses vegades i mai representada, *Pierrot siglo XX*—després *El idealista o La Nueva Colombina*—, publicada el 1942 amb cartes laudatòries, com sempre, aquest cop d'Eduardo Marquina, de Jacinto Benavente i del Marqués de Lozoya³⁶. Va haver de ser mantingut a Madrid per la seva família fins que, havent-se agreujat la malaltia que patia, hagué de ser internat.

A mi em sembla, en canvi, que la seva misèria és la seva grandesa, perquè és justament a partir d'obres com la seva que podem percebre millor fins a quin punt, entre 1918 i 1920, la fallida reconstrucció europea tornava a fer-se amb els mateixos errors i actituds prepotents que van constituir l'humus del feixisme i del nazisme.

36. En el manuscrit de la versió titulada *Pierrot siglo XX o la Nueva Colombina*, escrita cap al 1931, la transcripció dels fets de la seva vida —sobretot el plet familiar— es presenta literalment: «[Acte Tercer] Pierrot (apesarado, sin oírle)— Y ahora Colombina, déjame que te cuente,...mi triste historia... Estoy arruinado y tengo que buscar un empleo para ganarme la vida,... Mi padre al fallecer, dejó a mi madre usufructuaria y administradora, costumbre arcaica en mi país, en aquella mercantil ciudad mediterránea. Ella, vivió siempre en las nubes y no quiso seguir mi consejo de que tuviera un administrador de confianza a su lado; mis hermanos, ligeros y alguno aficionado al juego, dilapidaban sus bienes y los nuestros....y tuve que acudir a los Tribunales para intentar poner fin a aquel ambiente de desorden. Y disgustado, me alejaba a menudo lleno de inquietudes, escribía y hacía negocios con mala fortuna...—A un hermano le presté mi dinero para librarle de la persecución de sus acreedores...Cuando se lo reclamé, se burló de mí, y con malas artes lograron que el litigio se fallara contra mí ante el Juzgado al cual yo acudí en busca de protección!...Me cargaron además enormes gastos y costas...y, para cobrarlas, estando yo enfermo en París,...sacaron a subasta pública mi hacienda, de la que se apoderó otro hermano, diciendo que me devolvería mis derechos....Ahora,...maldición! se hace el sordo y ni parientes ni amigos me defienden y....ni siquiera mi propia madre me comprende...» En la versió publicada el 1942, desfigura més el relat, a part de despullar el text, naturalment, de les crítiques a la dictadura de Primo de Rivera i les referències laudatòries a la República que hi ha en les versions anteriors.

Keynes també va veure bé que democràcia i privilegis eren incompatibles. La Societat de Nacions volia mantenir aquests darrers –inclòs l'autoritarisme d'una activitat reservada a les elits burocràtiques o polítiques– mentre s'obria a la participació democràtica de pobles als quals ara, després del desastre, havia de convèncer primer³⁷. D'aquí la necessitat de la propaganda política organitzada i la labor sobre l'opinió pública de les Associacions per a la Societat de Nacions.

Aquesta és la resposta correcta a la pregunta que es formulava Altamira i que obres oblidades com la de Pau Maria Turull ens permeten d'entendre avui.

37. «But the League will operate, say its supporters, by its influence on the public opinion of the world, and the view of the majority will carry decisive weight in practice, even though constitutionally it is of no effect. Let us pray that this be so. Yet the League in the hands of the trained European diplomatist may become an unequalled instrument for obstruction and delay.» [J.M. KEYNES, op.cit. 1920, p. 89]

Referències de P. M. Turull

- Pau Maria TURULL. 1897-1907. *Notes Biogràfiques*. Llibres 1r i 2n. *Diaris Personals*. Manuscrit. [D3-3091/10 Arxiu Històric de Sabadell]
- Pau Maria TURULL. 1914-1916. *Diaris Personals*. Manuscrit. [D3-3092/1 AHS]
- Pau Maria TURULL. 1916-1917. *Diaris Personals*. Manuscrit. [D3-3092/1 AHS]
- Paul M. TURULL. 1917. *La Société des Nations, la morale internationaliste et la Catalogne. Éssai dédié à M. Paul Otlet, secrétaire général de l'Union des Associations Internationales. Traduction du texte catalan*. Barcelona: Impremta Henrich y Cia.
- Pau M. TURULL. *Messidor. Revista Quinzenal. Regionalisme: Solidaritat Internacional: Iberisme*. núm. 1, gener de 1918 – núm. 25, abril de 1921.
- Paul M. TURULL. 1919. *La Nueva Revolución. Con una carta prólogo de M. Léon Bourgeois de París, y seguida de una encuesta sobre la Sociedad de Naciones*. Barcelona: Impremta Henrich y Cia.
- Paul M. TURULL-FOURNOLS. 1924. *Étincelles (Rythmes et Rimes). Lettre-Préface de Mlle Hélène Vacaresco. Bois gravé de Raphael Drouart. Portrait de l'Auteur (Hors texte)*. Nice: Imprimerie de l'Éclaireur.
- Pablo M. TURULL. 1925. *Formas de Cooperación Intelectual y Económica en relación con la Sociedad de las Naciones. Conferencia dada en la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, y en el curso organizado por la Asociación Española para la Sociedad de las Naciones, el día 2 de abril de 1925*. Madrid: Editorial Reus.
- Paul M. TURULL-FOURNOLS. 1926. *Coopération Économique. Projet de Ligue pour la Coopération Économique et Internationale*. Paris: Librairie des Sciences Politiques et Sociales Marcel Rivière.
- Pau M. TURULL FOURNOLS. 1928. *Eurítmia. Poemes*. Pòrtic per Manel de Montoliu. Biblioteca Sabadellenca, v. XVII. Sabadell: Ed. Joan Sallent.
- Anónimo. 1929. *Los abogados contra la Verdad, el Orden, la Justicia y la Ley*, conteniendo relatos amenos, comprobantes, cartas y Dictámenes de varios abogados, por Un Ciudadano Consciente. París: Ed. Le Livre Libre.
- P. M. TURULL FOURNOLS. 1931. *La Nueva Colombina o Pierrot Sociológico*. Manuscrit. [D3- 3091/5 AHS]
- Pablo María TURULL FOURNOLS (Ed. y Director). 1933. *Nuevo Estado y Nuevo Humanismo (antes Messidor). Publicación periódica destinada a propagar y tratar de realizar los principios que se expresan: 1º La reconstrucción Económica de España, por regiones y cuencas hidráulicas. 2º El perfeccionamiento «integral», individual y social y defensa de los Derechos del hombre. 3º La Cooperación Internacional y la Paz*. Enero-Febrero, Núm. 1.
- Paul M. TURULL FOURNOLS. 1934. *Ideari de Nou Humanisme*. Pro-Cultura i Justícia. Pro-Treballadors intel·lectuals. Pro-Economia Nacional i Internacional. Pro-Treball manual. (seguir del Reglament proposat a la nova associació). Barcelona.
- Pablo Ma Federico TURULL. Diciembre, 1942. *El idealista...o La Nueva Colombina (Pierrot Siglo XX o Pietrolino vuelve). Poema teatral en tres actos y epílogo. Novela escenificada*. Barcelona: Impremta Agustín Núñez.

Annex

Extracte de *El Congreso de la Sociedad de las Naciones*
(Bruselas: Diciembre de 1919)

Sesión del Día 18 de diciembre de 1919

Conferencia del Exc. Señor D. Rafael Altamira

Publicaciones de la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación

Ed. Reus, Madrid, 1920, pp. 10-13

Fue M. Léon Bourgeois el que, presidiendo, declaró que «hasta ahora los Gobiernos representados en la Conferencia de la Paz, han hablado en nombre de las naciones; en el porvenir, son las naciones mismas quienes habrán de pronunciarse por intermedio de las Asociaciones nacionales para la Sociedad de Naciones». Ésta declaración fue ratificada por un político tan eminente dentro de la política inglesa como Lord Robert Cecil, quien subrayó la gran labor que incumbe a las Asociaciones voluntarias de la Sociedad de las Naciones, formadas en diversos países con un fin de propaganda a favor del cumplimiento de aquella idea, y las invitó vivamente a emprender esa gran obra con todo el ardor que exige tan gran responsabilidad.

El tercer punto [...] es un estado espiritual visible en todos los individuos que formaban el Congreso (aunque en grado distinto cada uno, como es natural), de desconfianza enorme respecto de la obra de los Gobiernos. Ésta desconfianza, este recelo de que, confiada la obra de la futura Sociedad de las Naciones exclusivamente a los Poderes ejecutivos de los Estados, no llegue a cumplir efectivamente los fines que se persiguen, es sumamente curioso desde el momento que la mayoría de los miembros de las Asociaciones que asistieron al Congreso de Bruselas era de hombres políticos de los respectivos países, de hombres que habían participado en los Poderes ejecutivos de aquéllos; alguno ha sido hasta Presidente del Consejo de Ministros. Y, sin embargo, en todos se manifestó de una manera clara y rotunda este estado de desconfianza, presentándose ellos como órganos representativos de la opinión pública extraoficial. Y ese hecho, que no puede negarse y que se acusó de una manera muy aguda, invitaba a la reflexión. ¿Por qué en aquellas personas (entre las cuales, repito, había muchísimos elementos políticos, aun cuando al lado de éstos los hubiere también científicos) se acusaba esa nota de una manera tan viva? ¿Qué es lo que ha pasado en el mundo, en la relación entre el Estado oficial y las masas nacionales, para que se produzca ese estado de desconfianza y se crea necesario agitar la opinión pública con objeto de conseguir un ambiente intelectual y moral que ejerza presión el día de mañana, cuando llegue el instante de la realización de los proyectos, sobre la disposición en que se supone a los elementos oficiales o que se teme de ellos?

Explicaciones no faltan; quizás pueda ser una de ellas aquel sello particular que toda profesión imprime en los hombres que la realizan, y que podría expresarse materialmente como el efecto de una atmósfera de infección que queda en los lugares mismos donde la infección se realiza, y que pesa sobre el espíritu de las gentes independientemente de su voluntad, por muy advertidas que vayan: del mismo modo que pesa la atmósfera de infección de una

enfermedad física sobre los agentes sanos que acuden al lugar infectado sin recelo de ningún género, y aun creyendo que han tomado todas las precauciones necesarias para salvarse del contagio. Y esto, que quizás perciben mejor que nadie los hombres políticos, es posible que sea lo que les lleve a temer que las gentes que el día de mañana se encarguen desde los Poderes públicos de llevar a realización la Sociedad de las Naciones, experimenten la infección de todas las cosas de la vieja política, de la antigua ‘razón de Estado’, que tantas veces saltó por encima de la razón de justicia; y eso, al punto de que, aun los mejor dispuestos en el fondo de su espíritu, no puedan contrarrestar esa influencia, y la obra soñada se quiebre en sus manos.

Pero sea esta u otra la causa de la disposición de ánimo de las gentes congregadas en Bruselas, el hecho, repito, era innegable y perfectamente ostensible, y constituye, a mi juicio, una nota tan saliente del Congreso, que se hacía necesario detenerse en ella más que en las anteriores, para que tuvieseis la misma impresión vivida que yo he recibido al contacto de aquellos hombres.